

ENCIKLOPEDIJA CRNE GORE I LEKSIKOGRAFSKI ZAVOD

Dragutin Papović

The author recalls the events which started with the idea of making the Encyclopaedia of Montenegro in 1969, the foundation of the Lexicographic Institute and the appointment of its Editorial Board, and the preparatory work for the Encyclopaedia until the moment of dissolving of the Lexicographic Institute.

Ideja o pisanju Enciklopedije Crne Gore (ECG) javila se 1969. godine, a inicijativu za njen nastanak dala je grupa crnogorskih intelektualca i političara. Oni su formirali Inicijativni odbor za izradu ECG, koji se obratio Skupštini SR Crne Gore s molbom da usvoji predloge o donošenju Zakona o izradi Enciklopedije Crne Gore, formiranju Redakcije i odobravanju finansijskih sredstva za njeno izdavanje.¹ Odbor je naveo da će ECG biti

¹ Inicijativu su podnijeli: Branko Banjević, Mihailo Brajović, dr Dimo Vujović, Čedo Vuković, Risto Dragičević, Veselin Đuranović, Ratko Đurović, Jagoš Jovanović, dr Niko Martinović, dr Pavle Mijović, dr Slavko Mijušković, dr Branko Pavićević, Olga Perović, Sreten Perović, Petar Rakočević i Milorad Stojović Inicijativni odbor – Skupštini SR Crne Gore, Državni arhiv Crne Gore (DACG), Odjeljenje za sređivanje arhivske građe republičkih organa i organizacija novog perioda od 1945. godine – Cetinje (OROC), Republički sekretarijat za obrazovanje, kulturu i nauku (RSO), fascikla 6, 2; 3-7/1970.

fundamentalno djelo za naučni, kulturni, društveni i politički razvoj Crne Gore u okviru opšteg napretka jugoslovenske socijalističke zajednice. Motiv za izradu Enciklopedije Crne Gore je bio i to što su istorija, kultura, umjetnost i nacionalni razvitak Crne Gore u tadašnjim enciklopedijama, istorijama i udžbenicima bili nepotpuni i često nenaučno i neravnopravno tretirani. Članovi Odbora su izjavili da će ECG sistematski prikazati Crnu Goru u svim vidovima njenog duhovnog stvaralaštva i nacionalnog razvitka, da će predstavljati sintezu nacionalnih vrijednosti i da će realno sagledati i odrediti mjesto i ulogu Crne Gore u društveno-istraživačkoj stvarnosti i revolucionarnoj praksi jugoslovenske socijalističke zajednice. Prema zamisli Incijativnog odbora ECG je trebalo da se piše bez romantičarskih predrasuda i svih separatističko-unitarističkih koncepcija građanskog nacionalizma i da bude utemeljena na tekovinama savremene naučne misli i progresivnih ljudskih težnji. Odbor je ECG zamislilo kao prilog stvarnom jedinstvu jugoslovenskih naroda i narodnosti Crne Gore i Jugoslavije. Najzad, Odbor je smatrao da bi enciklopedija kao naučnoistraživački rad doprinijela socijalističkom razvitku Crne Gore.

Članovi Incijativnog odbora su smatrali da su u Crnoj Gori sazrele potrebe i da su stvoreni uslovi za plansko i svestrano bavljenje naučnoistraživačkim radom, i da Crna Gora ima dovoljno stručnjaka koji mogu da pripreme izdavanje enciklopedije po savremenim naučnim kriterijumima. Predviđeno je da poslove izrade ECG vodi Redakcija u svojstvu pravnog lica i da prava i dužnosti Redakcije reguliše Zakon o enciklopediji. Odbor je smatrao da bi enciklopedija mogla da se završi za 6 godina, ako bi se obezbijedili organizacioni i finansijski uslovi. Za pripreme tokom 1969. godine Odbor je tražio bar 300.000 dinara.²

² Prosječna zarada u Crnoj Gori 1969. godine je bila 892 dinara.

Predložen je i sastav Redakcije po oblastima: 1. istorija (urednik dr Branko Pavićević, naučni savjetnik Istorijskog instituta u Beogradu), 2. prirodne i egzaktne nauke (urednik dr Ernest Stipanić, redovni profesor Građevinskog fakulteta u Beogradu), 3. književnost (urednik Milorad Stojović, književni kritičar i glavni urednik Grafičkog zavoda u Titogradu), 4. privreda, ekonomija (urednik dr Žarko Bulajić, profesor Ekonomskog fakulteta u Beogradu), 5. geografija, folklor (urednik dr Niko S. Martinović, upravnik Centralne narodne biblioteke na Cetinju), 6. pravo (urednik dr Tomica Nikčević, viši naučni saradnik SANU u Beogradu), 7. umjetnost (dr Pavle Mijović, viši naučni saradnik Arheološkog instituta u Beogradu), 8. istorija kulture (urednik dr Slavko Mijušković, direktor Državnog arhiva u Kotoru), 9. filozofija, etika (urednik dr Vuko Pavićević, redovni profesor Filozofskog fakulteta u Beogradu) i 10. savremeni društveni odnosi (urednik Veselin Đuranović, predsjednik Centralnog komiteta SK Crne Gore i publicista). Za glavnog urednika enciklopedije Inicijativni odbor je predložio književnika Ratka Đurovića, redovnog profesora Akademije za pozorište, film, radio i televiziju u Beogradu.

Predsjedništvo Skupštine SR Crne Gore je 23. V 1969. godine prihvatilo ovu inicijativu.³ Predstavka Inicijativnog odbora je prosljeđena Prosvjetno-kulturnom vijeću Skupštine SR Crne Gore, a potom Republičkom sekretarijatu za obrazovanje, kulturu i nauku. To je bio prvi put da se ovo pitanje razmatra u organima Republike.⁴ Republički sekretarijat za obrazovanje, kulturu i nauku je smatrao da se radi o društveno korisnom poduhvatu, ali da taj predlog treba potpunije obrazložiti, posebno finansijski

³ Radoslav Rotković, „Naučno-dokumentacioni centar“, *Ovdje*, jun 1984, str. 4.

⁴ Republički sekretarijat za obrazovanje, kulturu i nauku – Izvršnom vijeću Skupštine SR Crne Gore, Komisiji za društvene službe, Titograd, 14. IV 1970, DACG, OROC, RSO, fascikla 6, 2; 1-2/1970.

dio, i da u raspravu o ovom pitanju treba uključiti i druge republičke organe, prije svih Savjet za koordinaciju naučnih djelatnosti. Inicijativa je dala rezultat i predlog o izradi ECG postao je sastavni dio plana o razvoju crnogorske kulture.

Krajem 1970. godine Centralni komitet Saveza komunista (CKSK) Crne Gore je na 20. sjednici usvojio programsku platformu „Aktuelna idejna i društveno-politička pitanja crnogorske kulture i njenog razvoja“, a među njenim ciljevima bilo je stvaranje uslova za izradu Enciklopedije Crne Gore.⁵ Ali, iako je Platforma predstavljala obavezujući dugoročni program razvoja crnogorske kulture, na izradi ECG nije se radilo skoro čitavu deceniju. Tek se 1976. i 1977. godine u Crnogorskoj akademija nauka i umjetnosti (CANU) vodila rasprava o pokretanju ovog projekta. Akademija je u februaru 1978. godine najavila početak izrade Enciklopedije Crne Gore i smatrala je da odrednice treba tumačiti sa stanovišta samoupravne socijalističke prakse i da je neophodno ispraviti pojmove koji su poremećeni tradicionalnom buržoaskom historiografijom i leksikografijom.⁶ Kasnije je predsjednik CANU Branko Pavićević pozvao da se počne sa izradom ECG. Naveo je da će izdavanje Enciklopedije Crne Gore afirmisati crnogorsku nacionalnu i kulturnu posebnost, ali i socijalističku ideologiju u nauci. Pavićević je smatrao da Enciklopedija treba da uspostavi izvjestan red u pojmovima koji je poremetila buržoaska historiografija i leksikografija, kao i da eliminiše naslijeđena uvjerenja i predrasude koje je o Crnogorcima stvorila tzv. građanska klasa. Pavićević je rekao i da Enciklopedija treba da obuhvati najnovije i najaktuelnije rezultate naučne misli o Crnoj Gori obogaćene izvorima i pojmovima

⁵ Izvještaj o radu CKSK Crne Gore od V do VI kongresa SK Crne Gore, VI Kongres SK Crne Gore, Titograd, april 1974, str. 163.

⁶ „Radni a ne reprezentativni karakter Akademije“, *Pobjeda*, 28. II 1978, str. 13.

savremene samoupravne prakse.⁷ U crnogorskoj javnosti ove su Pavićevićeve riječi imale obilježje i političkog stava, jer je on tada bio član Predsjedništva CKSK Crne Gore.

Konkretno korake ka izradi Enciklopedije Crne Gore preduzeo je Predsjedništvo SR Crne Gore, koje je na sednici 30. III 1979. godine iniciralo osnivanje Leksikografskog zavoda Crne Gore u cilju izrade Enciklopedije Crne Gore.⁸ Skupština SR Crne Gore je prihvatila inicijativu Predsjedništva i 23. VII 1980. godine izglasala je Zakon o Leksikografskom zavodu.⁹ Leksikografski zavod Crne Gore je osnovan kao organizacija udruženog rada u oblasti nauke. Zavod je, na osnovu člana 11 Zakona o Leksikografskom zavodu Crne Gore, imao naučno vijeće od 17 članova. Zavod je registrovan, izrađeni su organizacioni akti i od organa Skupštine opštine Titograd preuzete su četiri prostorije u Gradskoj biblioteci za smještaj Zavoda. Vlast je izjavila da je djelatnost Zavoda od istorijskog interesa za dalji razvitak Crne Gore i za nacionalnu afirmaciju njenih naroda.

Zakonom je određeno da Leksikografski zavod obrađuje i priprema Enciklopediju Crne Gore, publikacije leksikografskog i bibliografskog karaktera od posebnog značaja za razvoj nauke i kulture, da učestvuje u izradi sličnih djela jugoslovenskog i međunarodnog karaktera i da doprinosi daljem nacionalnom i kulturnom razvoju, dokumentovanoj i detaljnijoj informisanosti i savremenijoj interpretaciji pitanja nacionalne istorije i kulture i društvenih procesa u Crnoj Gori uopšte.¹⁰ Određeno je da se

⁷ „Enciklopedija Crne Gore“, *Pobjeda*, 1. i 2. I 1979, str. 5.

⁸ Predsjedništvo SR Crne Gore – Izvršnom vijeću Skupštine SR Crne Gore, Titograd, 20. II 1981, DACG, OROC, RSO, fascikla 102, 73; 2/1981.

⁹ Republički sekretarijat za obrazovanje, kulturu i nauku – Izvršnom vijeću Skupštine SR Crne Gore, 23. XII 1980, DACG, OROC, RSO, fascikla 97, 38; 2/1980. i *Službeni list SR Crne Gore*, broj 20, 30. IX 1980.

¹⁰ Zakon o Leksikografskom zavodu Crne Gore, DACG, OROC, RSO, fascikla 97, 39; 2/1980.

u okviru Zavoda obrazuje Redakcija za Enciklopediju Crne Gore. Zavod je trebalo da u saradnji sa Univerzitetom, CANU, naučno-istraživačkim organizacijama i Samoupravnim interesnim zajednicama (SIZ) kulture i naučne djelatnosti prvenstveno izradi Integralni alfabetar ECG. Sredstva za osnivanje i početak rada Zavoda obezbijedila je SR Crna Gora, a za finansiranje od 1982. godine predviđeno je, prevenstveno, obezbjeđivanje sredstava iz SIZ-a za naučne djelatnosti Crne Gore.¹¹

Izvršno vijeće je imenovalo privremeni inokosni poslovodni organ i komisiju za obavljanje poslova vezanih za zasnivanje radnih odnosa radnika Zavoda i za uređenje njihovih međusobnih prava, obaveza i odgovornosti do konstituisanja organa upravljanja Zavoda. Za privremenog rukovodioca Zavoda imenovan je Ratko Đurović.¹² Đurović je do potpunog konstituisanja Redakcije Enciklopedije Crne Gore imenovan i za privremenog glavnog urednika ECG. Izvršno vijeće je 27. XI 1980. godine imenovalo i komisiju za vršenje pripremnih radnji do konstituisanja organa upravljanja Zavoda.¹³ Predviđeno je i da u Zavodu postoje tri urednika: za kulturu, umjetnost i obrazovanje, za društvene nauke i za prirodnomatematičke i tehničke nauke. Tokom konkursa za imenovanje urednika tri oblasti tražili su se kandidati koji su dokazali da posjeduju materijalističko-dijalektički

¹¹ Prosječna zarada u Crnoj Gori 1980. godine bila je 6.636 dinara.

¹² Informacija o dosadašnjim aktivnostima za osnivanje Leksikografskog zavoda Crne Gore i najaktuelnijim pitanjima za njegov uspješan početak rada, DACG, OROC, RSO, fascikla 102, 73; 4-8/1981.

¹³ U Komisiju za pripreme poslove imenovani su: Radun Mičković (zamjenik republičkog sekretara za obrazovanje, kulturu i nauku), Čedo Vuković, dr Žarko Kalezić (prorektor Univerziteta „Veljko Vlahović“), dr Svetozar Blečić (dekan Metalurškog fakulteta i zamjenik predsjednika Izvršnog odbora SIZ-a za naučne djelatnosti SR Crne Gore) i Miladin Vučković (stručni saradnik za pravne poslove u stručnoj službi SIZ-a za naučne djelatnosti). Isto, 73; 6/1981.

pristup u obradi svih prošlih i tekućih događaja, pojava, ličnosti i pojmova crnogorskog naroda i drugih naroda i narodnosti koji žive u Crnoj Gori. To je podrazumijevalo da ti kandidati u prvom redu imaju naučni odnos prema crnogorskom nacionalnom identitetu i navedeno je da u tom pogledu ne može biti ni kolebanja ni kompromisa, tim prije što bi ovi prvi urednici predstavljali jezgro budućeg uredništva Enciklopedije Crne Gore. Na osnovu toga za urednike u Zavodu su izabrani: Sreten Perović, Radoslav Rotković i Miodrag Perović.

Urednici su garantovali da će svojim radom, stručnošću i stavom dati pečat ECG i jamčili su da će izrada i objavljivanje ECG značiti čin od izuzetne uloge i vrijednosti za razvoj nauke i kulture i za ukupan društveni napredak Crne Gore, jer je u pitanju bila nacionalna, sintetička i integralna enciklopedija čiji je cilj bio da obuhvati sve elemente materijalne, društvene i duhovne kulture Crne Gore sa savremenom naučnom interpretacijom svih aktuelnih pitanja. Vlast je smatrala da će samo uz poštovanje ovih kriterijuma ECG postati kapitalno djelo i izraz kulture i civilizacije Crne Gore, Crnogoraca i čitave Jugoslavije.

Zavod je počeo da radi 1982. godine.¹⁴ Direktor Zavoda je bio Ratko Đurović, a zamjenik direktora i glavni urednik Odjeljenja za kulturu, umjetnost i obrazovanje Sreten Perović. Đurović je naveo da je izdavanje ECG projekat koji treba da zaštiti kulturno nasljeđe crnogorske nacije i da se tako suprotstavi svim nastrojima da se Crnogorcima negira nacionalna posebnost i pravo da baštine sve ono što je kulturna vrijednost na teritoriji Crne Gore.¹⁵ Đurović je smatrao da naciju treba tretirati kroz marksističku ideologiju, izjavivši da za njega istorija postoji samo kao – istorija klasnih borbi, te da se jedinstvo klasnog i nacionalnog može smatrati jedinim revolucionarnim oružjem. Đurović je bio

¹⁴ „Iz uvodne riječi prvog broja Biltena Leksikografskog zavoda Crne Gore“, *Pobjeda*, 10. IV 1982, str. 9.

¹⁵ „Put koji nema prepreka nikuda ne vodi“, *Pobjeda*, 2. III 1985, str. 15.

ubijeđen i da marksistička nauka treba da razobliči sve mitologije o crnogorskoj prošlosti, ali i da se izbori sa građanskim i buržoaskim ideologijama koje negiraju crnogorsku naciju.

Početakom 1983. godine Skupština SR Crne Gore je imenovala Redakciju i Savjet Enciklopedije Crne Gore. Prva šednica Savjeta ECG je održana 22. aprila 1983. godine. Za predsjednika Savjeta, koji je imao 18 članova, imenovan je dr Branislav Šoškić, predsjednik CANU. Šoškić je 1984. godine bio i član Predšedništva SR Crne Gore. Savjet je naveo da će ECG ponuditi visok kvalitet i naučnu dosljednost u tumačenju istorijskog i društvenog bića crnogorskog naroda i crnogorske nacije.¹⁶ Savjet Enciklopedije Crne Gore je 9. novembra 1983. godine za glavnog urednika ECG imenovao Ratka Đurovića, direktora Leksikografskog zavoda Crne Gore i profesora Beogradskog univerziteta.¹⁷ Za zamjenika glavnog urednika imenovan je

¹⁶ „Sjednica Savjeta Enciklopedije Crne Gore“, *Pobjeda*, 23. IV 1983, str. 8.

¹⁷ „Ratko Đurović, glavni urednik“, *Pobjeda*, 10. XI 1983, str. 7. Đurović (Nikšić, 1914.) je diplomirao na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Bio je profesor gimnazije u Prijedoru (1939-1941), direktor gimnazije u Danilovgradu (1944.), profesor učiteljske škole u Herceg Novom (1945-1946), sekretar Centralnog narodnog univerziteta Crne Gore (1949), umjetnički direktor i dramaturg Narodnog pozorišta Crne Gore (1946-1949), direktor izdavačkog preduzeća „Narodna knjiga“ (1949-1951), upravnik Umjetničke galerije na Cetinju (1953-1954), direktor Centralne narodne biblioteke na Cetinju (1951-1957), sekretar Enciklopedije Jugoslavije za Crnu Goru (1953-1956), profesionalni pisac scenarija i savjetnik „Avala-filma“ (1957-1962), predavač Centra za stručno osposobljavanje filmskih radnika Jugoslavije (1959-1962), umjetnički direktor „Dunav-filma“ (1962-1965), profesor Fakulteta dramskih umjetnosti u Beogradu (1962-1983), prorektor i rektor Univerziteta umjetnosti (1973-1978), direktor Leksikografskog zavoda Crne Gore (1981-1983). Dobitnik je Trinaestojulske nagrade, odlikovan Ordenom rada sa zlatnim vijencem, Ordenom rada sa crvenom zastavom, Ordenom zasluga za narod sa zlatnom zvijezdom.

akademik dr Božina Ivanović, generalni sekretar CANU, a za stručnog sekretara dr Radoslav Rotković, glavni urednik Odjeljenja za društvene nauke u Leksikografskom zavodu.¹⁸ Redakcija ECG je formirana 6. XII 1983. godine, a njeno konstituisanje je izvršeno početkom februara 1984. godine.¹⁹ Izabrana su 22 člana Redakcije.

U februaru 1984. godine Ratko Đurović je zbog odlaska u penziju razriješen dužnosti direktora Leksikografskog zavoda, ali je ostao glavni urednik ECG i spoljni saradnik Zavoda. Za v. d. direktora Zavoda imenovan je Sreten Perović.²⁰ Perović je u junu 1984. godine izabran za direktora Leksikografskog zavoda.²¹

U aprilu 1984. godine Redakcija ECG je razmatrala Nacrt koncepcije ECG i izjavila da bi ECG mogla da se radi brže, ali da bi u tom slučaju kvalitet bio doveden u pitanje.²² Predviđeno je da se alfabetar uradi do kraja 1984. godine, i da Leksikografski zavod organizuje naučne skupove o zastupljenosti Crne Gore i Crnogoraca u postojećim enciklopedijama kako bi se identitetske odrednice kvalitetno uradile. No, Savjet ECG u junu 1984. godine nije usvojio predložena osnovna načela, odnosno nacrt Koncepcije ECG, i smatrao je da o Koncepciji na zajedničkoj sjednici moraju raspravljati Savjeta i Redakcije.²³

I CANU je izjavila da je zainteresovana da se uključi u izradu ECG i da Leksikografskom zavodu ponudi konkretne predloge za sastav Savjeta i Redakcije Enciklopedije Crne Gore. To je

¹⁸ „Leksikografski zavod Crne Gore“, *Pobjeda*, 23. III 1982, str. 9.

¹⁹ Informacija o problemima finansiranja Leksikografskog zavoda Crne Gore, DACG, OROC, RKO, fascikla 14, 63; 8/1988. godina.

²⁰ „Sreten Perović novi rukovodilac“, *Pobjeda*, 9. II 1984, str. 9.

²¹ „Sreten Perović direktor Leksikografskog zavoda Crne Gore“, *Pobjeda*, 30. VI 1984, str. 8.

²² „Četvrta sjednica ECG“, *Pobjeda*, 19. IV 1984, str. 8.

²³ „O koncepciji još jednom“, *Pobjeda*, 7. VI 1984, str. 7.

saopštio i predsjednik CANU Branislav Šoškić na svečanoj sednici povodom obilježavanja 10. godišnjice CANU 1983. godine.²⁴ No, CANU je izjavila da bi rad na ECG trebalo odložiti s obzirom na to da mnoga pitanja iz prošlosti i kulture nijesu naučno riješena. U julu 1984. godine predsjednik CANU Branislav Šoškić je pošetio Leksikografski zavod. Primili su ga Sreten Perović i Ratko Đurović i upoznali ga sa planovima rada i razvoja Zavoda, i radu na ECG. Razgovarano je o zajedničkom ostvarivanju naučno-istraživačkih i izdavačkih projekata. Sastanku su prisustvovali glavni urednici Zavoda dr Radoslav Rotković i dr Miodrag Perović, kao i sekretar CANU Žarko Perović.²⁵ Dogovorena je saradnja na izradi ECG.

Savjet i Redakcija ECG su usvojili Konceptiju ECG tek u januaru 1986. godine, a štampana je u titogradskoj reviji *Ovdje* u maju 1986. godine.²⁶ Definisana je kao zajednička platforma Savjeta i Redakcije ECG, Leksikografskog zavoda Crne Gore, autora i stručnih redaktora tekstova i ilustrovanog dijela enciklopedije. Konceptija je stavljena na javnu raspravu do 30. juna, nakon čega je Leksikografski zavod trebalo da se odredi prema primjedbama.²⁷

Konceptijom je određeno da je rad na ECG prvorazredni društveni zadatak i potvrda nastojanja SR Crne Gore da još jače učvrsti spona koje je vezuju za društveno-ekonomski i kulturni razvoj ostalih jugoslovenskih naroda i narodnosti. Predviđeno je da se ECG izrađuje na marksističkim osnovama i da prikaže sve značajnije tvorevine materijalnog i duhovnog razvoja Crne Gore od najstarijih dana, sa posebnom pažnjom na učešću Crne Gore

²⁴ Branislav Šoškić, „Nauka – snaga društva“, *Ovdje*, broj 169, jun 1983, str. 3.

²⁵ „Nove mogućnosti saradnje“, *Pobjeda*, 13. VII 1984, str. 10.

²⁶ „Konceptija Enciklopedije Crne Gore“, *Ovdje*, maj 1986.

²⁷ „Bez suštinskih primjedbi“, *Pobjeda*, 10. VII 1986, str. 9.

u socijalističkoj revoluciji i njenom doprinosu razvoju socijalističke Jugoslavije, jer je to bio period kada je Crna Gora postigla najvažnije rezultate u svim oblastima života. Cilj ECG je bio da utemeljuje i proširuje svijest crnogorskog naroda i pripadnika drugih naroda i narodnosti koji žive u Crnoj Gori, da afirmiše materijalno i duhovno stvaralaštvo i opšti prilog Crne Gore progresu čovječanstva; prikazuje viševjekovnu uspješnu borbu crnogorskog naroda protiv raznih osvajača; izlaže značajne rezultate koje je Crna Gora postigla u izgradnji socijalizma, doprinosi ostvarivanju međusobnog zbližavanja kultura jugoslovenskih naroda i narodnosti i učvršćivanju njihovog zajedništva. Navedeno je da će enciklopedija objektivno osvjetljavati sve oblasti života u Crnoj Gori i isključiti upliv nacionalističkih teorija i pristupa u tumačenju crnogorske prošlosti i sadašnjosti.

Pored zajedništva sa drugim narodima i narodnostima ECG je, prema predloženoj Konceptiji, trebalo da afirmiše autentične ciljeve SR Crne Gore u okviru jugoslovenske samoupravne zajednice. Zadatak ECG je bio da afirmiše crnogorsku naciju i crnogorsku kulturu, ali i da ukazuje na njihovo zajedništvo sa drugim nacijama i kulturama i da se bori protiv romantičarskog tumačenja prošlosti i nekritičkog veličanja događaja i ličnosti iz istorije i protiv uspostavljanja vještačkih ograda u kulturno-istorijskom nasljeđu. U Konceptiji je navedeno da je crnogorska kultura nastajala u istorijskom kontinuitetu uporedo i u vezi sa kulturama drugih jugoslovenskih naroda i narodnosti, kao i da neke kulturne vrijednosti iz ranijih perioda koje su stvorene na području Crne Gore, predstavljaju čvrstu vezu crnogorske sa srpskom i hrvatskom kulturom, kao i kulturama drugih jugoslovenskih i evropskih naroda. U Konceptiji se kaže i da je crnogorski narod izgradio svijest o svojim nacionalnim vrijednostima, odnjegovao sopstvenu moralnu tradiciju koja je postala sinonim slobodarstva,

osjećanja dostojanstva i pravde i agens otpora prema zavojevačima; stvorio vlastitu filozofiju života, svoje običaje, mentalitet, svoju nacionalno-političku i kulturnu individualnost. Na kraju se konstatuje da će ECG doprinosti naučnoj i istorijskoj valorizaciji nasljeđa crnogorskog naroda, kritički ocjenjujući sve što tradicionalistički opterećuje svijest savremenih generacija.

U Konceptiji su definisani principi i kriterijumi na kojima će se izrađivati Enciklopedija Crne Gore. Prvi je bio nacionalno-teritorijalni i on je podrazumijevao obradu teritorije SR Crne Gore i sve što je činilo prošli i tadašnji materijalni i duhovni život i razvoj crnogorskog naroda i pripadnika drugih naroda i narodnosti koji su bili u Crnoj Gori. Drugi princip je bio objektivnost i on se zasnivao na pouzdanim informacijama i izvorima, na kritičkom mišljenju, preispitivanju svih dotadašnjih rezultata u proučavanju Crne Gore i na uspostavljanju dijalektičke veze i kontinuiteta prošlosti i sadašnjosti. Treći princip je bio sveobuhvatnost u razmatranju prirodnih i društvenih pojava, uključujući i negativne pojave, u skladu sa opredjeljenjem da se ne smiju mimoći važnije činjenice iz bilo kojeg razdoblja crnogorske istorije. Četvrti princip je bio da se primjenjuje klasno-socijalni kriterijum u razmatranju činjenica i pokretačkih sila vjekovne oslobodilačke borbe crnogorskog naroda i formiranja crnogorske nacije, smisla i značaja te borbe i za odnose sa susjednim narodima, uz uvažavanje uzajamnosti klasnog i nacionalnog u konkretnim analizama društvenih odnosa u svakoj istorijskoj etapi.

Predviđeno je da u alfabetaru ECG opšte informacije i teme budu sažete i cjelovite sa svim bitnim podacima koje te jedinice vezuju za Crnu Goru i određeno je da alfabetar sadrži: naziv enciklopedijskih jedinica koje su raspoređene po azbuci i abecedi; oznaku tematske oblasti i struke kojima jedinica pripada; sažeto objašnjenje razloga za uvrštenje predmetnih i biografskih

jedinica; predviđeni ilustrativni materijal i predmetne i biografske jedinice koje ulaze u skupne jedinice.

Redakcija ECG je utvrđivala Nomenklaturu tematskih oblasti. Svaka tematska oblast grupa srodnih struka imala je urednika koji je istovremeno bio i član Redakcije. Određeno je da predmetne jedinice obuhvataju pojave i događaje, samostalne predmetne jedinice da obuhvate najvažnije pojmove, a manje značajni pojmovi da se obrade u skupnim prikazima.

Posebna pažnja je predviđena nacionalno-teritorijalnom pristupu. Tako je u skupnoj jednici Crna Gora trebalo obraditi predistorijsko stanovništvo koje je živjelo u Crnoj Gori: ilirski, grčki i rimski period, potom Duklju, Zetu, Crnu Goru, Knjaževinu i Kraljevinu Crnu Goru, Crnu Goru poslije prvog svjetskog rata i SR Crnu Goru. Ova jednica je trebala da prikaže kako se od najranijih vremena razvijao život na ovoj teritoriji i kako je u toku vjekovne oslobodilačke borbe crnogorskog naroda, nastala crnogorska nacija – iz osobenih društvenoistorijskih uslova, etničkih, teritorijalnih, ekonomskih i kulturnih posebnosti, pri čemu je od bitnog značaja bila uloga crnogorske države i crnogorskog etosa. Predviđeno je da samostalne jedinice dobiju: 1. istaknute ličnosti koje su uticale na materijalni i duhovni napredak Crne Gore i ostavile značajan trag u nekoj od oblasti njenog života i rada; 2. poznate ličnosti koje su rođene u Crnoj Gori i koje su se, svojim ostvarenjem, potvrdile u drugim nacionalnim sredinama; 3. značajne ličnosti koje su porijeklom iz Crne Gore ali samo u izuzetnim slučajevima; 4. zaslužne ličnosti iz drugih sredina koje su živjele i radile ili žive i rade u Crnoj Gori; 5. poznate inostrane ličnosti koje su se u svom stvaralaštvu bavile Crnom Gorom ili su značajno uticale na istorijski razvoj Crne Gore, 6. vanjugoslovenski narodi i zemlje, strani vladari dinastije i organizacije, ukoliko je njihova veza s Crnom Gorom bila značajna; 7. kreativne ličnosti iz oblasti usmenog stvaralaštva;

8. osobite legendarne, legendarno-istorijske i mitološke ličnosti; 9. najupadljiviji akteri koji su, tokom istorije, negativno djelovali na Crnu Goru i njen nacionalni i društveni razvoj. U skupne biografske jedinice i monografske jedinice struka trebalo je obraditi sve što je vrijedno za neku struku ili oblasti, ulogu narodnih pokreta kao tvoraca istorije i ličnosti koje su porijeklom iz Crne Gore i koje su u drugim narodima i zemljama postale glasovite, a nijesu u Enciklopediji Crne Gore dobili svoju posebnu jedinicu.

Obim ECG je trebalo odrediti tek nakon usvojenog Opšteg alfabeta, ali je u Konceptiji orijentaciono predviđeno da ECG ima 7 tomova enciklopedijskog formata i oko hiljadu autorskih tabaka. Od prvog do šestog toma trebalo je obuhvatiti: predgovor, članke, ilustrativni materijal i spiskove članova Redakcije, Savjeta, urednika i saradnika. Suplement enciklopedije (sedmi tom) trebalo je da obuhvati dopune i ispravke za prvih šest tomova, imenski i predmetni registar i pogovor. Redakcija je usvajala rokovnik izlaženja tomova ECG i utvrđivala je načine obrađivanja enciklopedijskih jedinica. Određeno je da jezik ECG bude srpsko-hrvatski ijekavskog izgovora, pismo ćirilica i latinica, i tiraž oko 20.000 primjeraka.

Na osnovu Konceptije urednici tematskih oblasti su sa ostalim članovima Redakcije definisali struke svoje tematske oblasti i utvrđivali posebne kriterijume za svoju tematsku oblast i njene struke. Na osnovu alfabeta struka urednici tematskih oblasti su izrađivali alfabetae svojih oblasti. Glavni urednik ECG je usklađivao alfabetae tematskih oblasti, određivao smjer tematskih oblasti i njihovih jedinica, a potom sve jedinice azbučno raspoređivao u okviru Opšteg alfabeta ECG – nezavisno od struka i tematskih oblasti. Opšti alfabetar ECG je, nakon pribavljenog mišljenja Savjeta ECG, utvrđivala Redkacija. Određeno je da ECG ima 26 (XXVI) tematskih

oblasti i jednu slobodnu oblast, i imenovano je 27 urednika oblasti i članova Redakcije.²⁸

Predšedništvo CANU je Konceptiju razmatralo 9. jula. U raspravi su učestvovali akademici: Boško Gluščević, Mijat Šuković, Branislav Šoškić, Marko Ulićević, Ljubo Pavićević i Jevto Milović i naveli da treba naglasiti naučni pristup, izbjegavati politizaciju i angažovati veći broj naučnika. Nakon prispjelih primjedbi i predloga Savjet i Redakcija su usvojili konačan tekst Konceptije, čime su stvoreni uslovi za rad na alfabetaru.

²⁸ I tematska oblast (filozofija, ideologija, sociologija, religija i crkve i mitologija) – urednik dr Radovan Radonjić, II tematska oblast (pravna istorija, sfragistika i heraldika) – urednik dr Jovan Bojović, III tematska oblast (pravne nauke, pravo udruženog rada i pravosuđe) – urednik dr Branislav Ivanović, IV tematska oblast (društveno-političko uređenje, samoupravni socijalizam) – urednik Veselin Đuranović, V tematska oblast (opšta i politička istorija, diplomatska istorija) – urednik dr Dimitrije Vujović, VI tematska oblast (vojna istorija do NOB-a, NOB, vojna odlikovanja, grbovi, zastave, opštenarodna odbrana, bezbjednost i društvena samozaštita) – urednik Boško Đuričković, VII tematska oblast (KPJ/SKJ i druge društveno-političke i društvene organizacije, udruženja građana) – urednik Svetozar Durutović, VIII tematska oblast (ekonomija, finansije, industrija, zanatstvo, pomorstvo, statistika i trgovina) – urednik dr Mirčeta Đurović, IX tematska oblast (etnografija, etnologija, folkloristika) – urednik dr Radoslav Rotković, X tematska oblast (turizam, ugostiteljstvo, saobraćaj, PTT, filatelija) – urednik dr Miljan Radović, XI tematska oblast (prosvjeta i obrazovanje, pedagogija, psihologija) – urednik dr Radule Sekulić, XII tematska oblast (novinarstvo i publicistika, štamparsko-izdavačka djelatnost, bibliotekarstvo i bibliografije, knjižarstvo, skriptorijumi i rukopisne knjige) – urednik Marko Špadijer, XIII tematska oblast (spomenici kulture, naučne i kulturne ustanove, muzeji, galerije i arhivi) – urednik dr Pavle Mijović, XIV tematska oblast (književnost, prevodilaštvo) – urednik Sreten Perović, XV tematska oblast (lingvistika i filologija, onomastika) – urednici mr Mato Pižurica i dr Dragomir Vujičić, XVI tematska oblast (fizička kultura, sport i šah) – urednik mr Novak Jovanović, XVII

Redakcija ECG je 1986. godine samo djelimično ostvarila zadatke u vezi sa izradom alfabeta tematskih oblasti i Opšteg alfabeta ECG.²⁹ Razlog za kašnjenje je bio neagilnost i neangažovanost nekoliko urednika tematskih oblasti. Do kraja 1986. godine otkucane su na kartonima prve verzije 25 azbučnih alfabeta tematskih oblasti sa oko 18.000 alfabetaških jedinica, a početkom 1987. godine napravljeni su i ukoričeni alfabetari za sva tri Odjeljenja Zavoda.

Da kraja 1987. godine na enciklopediji su obavljani uglavnom pripremni radovi. Naučna i stručna služba Zavoda su pregledale i notirale sve podatke o Crnoj Gori u enciklopedijama Jugoslovenskog leksikografskog zavoda i iz drugih enciklopedijskih izdanja, prenijele ih na kartice i enciklopedijske kartone,

tematska oblast (arheologija, epigrafika, numizmatika) – urednik mr Jovan Martinović, XVIII tematska oblast (likovne umjetnosti, istorija umjetnosti, arhitektura) – urednik Olga Perović, XIX tematska oblast (pozorište, film, RTV, fotografija, ilustracije, kulturno-umjetnička društva i ustanove) – urednik Ratko Đurović, XX tematska oblast (muzika, narodna i umjetnička) – urednik mr Jelena Radulović-Vulić, XXI tematska oblast (biologija, antropologija, ekologija) – urednik dr Božina Ivanović, XXII tematska oblast (poljoprivreda, šumarstvo i hortikultura, lovstvo) – urednik dr Milorad Mijušković, XXIII tematska oblast (matematika, fizika, hemija, mehanika, astronomija, geodezija) – urednik dr Miodrag Perović, XXIV tematska oblast (geografija, demografija, geologija, meteorologija) – dr Branko Radojičić, XXV tematska oblast (medicina i biomedicina, stomatologija, veterinarstvo, farmacija, zdravstvena i socijalna zaštita) – urednik dr Dragutin Vukotić, XXVI tematska oblast (tehnika i tehnologija, energetika, vodoprivreda, rudarstvo, građevinarstvo) – urednik dr Milinko Šaranović i XXVII slobodna tematska oblast (enigmatika, grafologija, hiromantija, katalozi, kulinarsvo, nagrade i priznanja, vatrogastvo, strip, stenografija, daktilografija, čitulje, igre na sreću, mađioničarstvo itd.) – urednik je glavni urednik ECG.

²⁹ Informacija o radu Leksikografskog zavoda Crne Gore, Titograd, 14. X 1987, DACG, OROC, RKO, fascikla 11, 31/1987.

a potom je izvršen odabir građe iz raznih monografija i bibliografija, leksikona, kataloga, dnevne i periodične štampe, obavljeno je kserokopiranje i presnimavanje građe iz biblioteka i arhiva. Ovaj materijal je razvrstan po tematskim oblastima i složen po azbučnom redu. To je omogućilo prelazak na izradu alfabeta i sva prikupljena građa je dostavljena urednicima tematskih oblasti. Dobijeni su alfabetari: za društvene nauke (knjiga I, tematske oblasti I-X), za kulturu, umjetnost, obrazovanje, sport i šah (knjiga II, tematske oblasti XI-XX) i za prirodno-matematičke i tehničke nauke (knjiga III, tematske oblasti XXI-XXVII). Na osnovu ovih alfabeta tematskih oblasti trebalo je uraditi Opšti alfabetar i ilustracije za ECG, koji bi se potom uputili na mišljenje naučnim, stručnim i društvenim radnicima i institucijama, nakon čega su Savjet i Redakcija ECG trebali da utvrde konačan alfabetar. Tada se predviđalo da će se u ECG naći oko 15.000 tekstualnih jedinica.

Od proljeća 1987. do proljeća 1988. godine radilo se na dvije verzije Opšteg alfabeta. Leksikografski zavod je u maju 1988. godine objavio da urađeni Opšti alfabetar ECG ima tri toma, 1.063 strane i 9.929 enciklopedijskih jedinica, i da će s dopunama, vjerovatno, imati oko 12.500 jedinica.³⁰ Direktor Zavoda Sreten Perović je izjavio da je alfabetar urađen u teškim materijalnim uslovima, da je SIZ za naučne djelatnosti Crne Gore uložio svega 2.430.000 dinara, da je Zavod jedinu pomoć dobio od Narodne banke Crne Gore od 20 miliona dinara, i da je zbog prethodnih zaduživanja žiro račun Zavoda blokiran. Drugu verziju Opšteg alfabeta Redakcija ECG je razmatrala 15. juna 1988. godine i pojedini članovi su predložili dopune, nakon čega je predlog Opšteg alfabeta opet upućen na javnu i naučnu raspravu. Rasprava se odužila pa je glavni urednik Redakcije ECG Ratko Đurović u februaru 1989. godine izjavio da će Opšti alfabetar biti finaliziran do kraja te godine, da će se ECG objavit u

³⁰ „Urađen opšti alfabetar“, *Pobjeda*, 21. V 1988, str. 11.

sedam tomova, da će svaki tom imati između 800 i 850 stranica i da će prvi tom biti publikovan 1992. a posljednji 1999. godine.³¹

U skladu sa dokumentom o osnivanju, SR Crna Gora je iz budžeta finasirala rad Zavoda 1981. godine i tada je Izvršno vijeće Skupštine SR Crne Gore preko SIZ-a za nauku za osnivanje i rad Zavoda uplatio 10.000.000 dinara, što je iznosilo četvrtinu sredstva sa kojima je SIZ tada raspolagao.³² SIZ za naučne djelatnosti SR Crne Gore je za redovnu djelatnost Zavoda uplatio: 1982 – 4.000.000, 1983 – 7.500.000, 1984 – 9.000.000, 1985 – 17.330.000, 1986 – 33.300.000 i 1987. godine 29.750.000 dinara.³³ Pored toga SIZ za naučne djelatnosti je u periodu 1984-1986. uplatio 2.760.000 dinara za projekte Zavoda, za izdavačku djelatnost Zavoda u periodu 1983-1987. godine 4.330.000 dinara i za Enciklopediju Crne Gore 9.508.000 dinara. Da bi bili stvoreni adekvatni prostorni uslovi za rad Leksikografskog zavoda, septembra 1985. godine započela je izgradnja objekta za ovu instituciju. Njegova predračunska vrijednost bez opreme je iznosila 94,7 miliona dinara i bilo je planirano da se završi do maja 1986. godine, ali je zbog nedostatka finansija taj rok probijen, a zbog velike inflacije urađen je Inovirani investicioni program i utvrđena nova predračunska vrijednost objekta od 264.824.000 dinara. U taj iznos ušla je i oprema za objekat Zavoda. Do oktobra 1987. godine u objekat je uloženo 153.270.000 dinara i nedostajalo je 111.553.000 dinara za završetak. Zgrada je podignuta u centru Titograda, pored zgrade Skupštine SR Crne Gore.

³¹ „Kapitalni projekat“, *Pobjeda*, 21. II 1989, str. 11.

³² Informacija o radu Leksikografskog zavoda Crne Gore, Titograd, 14. X 1987, DACG, OROC, RKO, fascikla 11, 31/1987.

³³ Prosječna zarada u Crnoj Gori je 1981. godine iznosila 8.832, 1982. godine 11.185, 1983. godine 13.271, 1984. godine 18.369, 1985. godine 32.323, 1986. godine 68.454 i 1987. godine 128.351 dinar.

Ipak, Zavod se žalio da dobija nedovoljno novca za projekte, a naročito za ECG. Zbog toga je Izvršni odbor SIZ-a za naučne djelatnosti SR Crne Gore na sjednici od 30. maja 1984. godine pokrenuo inicijativu da se samoupravnim sporazumom zainteresovanih institucija utvrde i obezbijede stalni izvori za finansiranje Enciklopedije Crne Gore. Potom je Skupština SIZ-a za naučne djelatnosti sugerisala Skupštini SR Crne Gore da zajednički finansiraju ECG. Izvršno vijeće Skupštine SR Crne Gore je predložilo da se sredstva za ECG obezbijede iz raznih izvora, a dijelom i iz budžeta SR Crne Gore, kao i iz doprinosa koje bi na osnovu društvenog dogovora izdvajali subjekti zainteresovani za rad na pripremi i izdavanju ECG. Izvršno vijeće je sugerisalo Skupštini SIZ-a za naučne djelatnosti da zaduži Leksikografski zavod Crne Gore da pripremi koncept samoupravnog sporazuma ili društvenog dogovora po kojem bi se ECG finansirala na dugoročnoj osnovi.

SIZ za naučne djelatnosti je 3. marta 1986. godine zamolio Leksikografski zavod da u skladu sa stavom Izvršnog vijeća pripremi koncept samoupravnog sporazuma ili dogovora. Leksikografski zavod je prvu verziju samoupravnog sporazuma završio 8. avgusta 1986. godine i poslao je: Skupštini SR Crne Gore, Izvršnom vijeću, SIZ-u za naučne djelatnosti, SIZ-u kulture, SIZ-u obrazovanja, SIZ-u zdravstvenog osiguranja radnika i zemljoradnika, SIZ-u za turističku propagandu i informativnu djelatnost, SIZ-u elektroprivrede, SIZ-u za geološka istraživanja i SIZ-u penzionog i invalidskog osiguranja.

Komisija za društvene djelatnosti Izvršnog vijeća Skupštine SR Crne Gore je 23. septembra 1986. godine podržala nacrt samoupravnog sporazuma uz predloge: da se unesu finansijski pokazatelji i rokovi izrade ECG, kao i dinamika ulaganja po godinama i da se kao učesnici u finansiranju nađu: Skupština SR CG, SIZ za naučne djelatnosti i SIZ kulture, a izostave ostali SIZ-ovi. Ove primjedbe su prihvatila sva vijeća Skupštine SR Crne Gore.

Na osnovu sugestija i primjedbi Zavod je uradio novi tekst samoupravnog sporazuma o finansiranju projekta ECG i 28. jula 1987. godine dostavio ga na razmatranje potpisnicima: Skupštini SR Crne Gore, SIZ-u za naučne djelatnosti i SIZ-u kulture. Dostavljen je i materijal: Plan i program rada na ECG do 1990. godine, projekcija finansijskih sredstva za izradu i štampanje predviđenih tomova do 1990. godine i Finansijske potrebe za ostale djelatnosti Leksikografskog zavoda.

Zavod je ovim sporazumom planirao da se rad na ECG završi u toku narednih 10 godina, odnosno do 1997. godine, da se finansiranje rada u 1987. godini odvija u okviru redovne djelatnosti Zavoda, da od 1988. godine finansijska sredstva obezbjeđuju potpisnici sporazuma i to SIZ za naučne djelatnosti 40%, SIZ kulture 20% i Skupština SRCG 40% i da je po godinama potrebno obezbijediti (po cijenama iz jula 1987. godine): za 1987 – 127,2 miliona, 1988 – 136,3 miliona, 1989 – 466,7 miliona i 1990. godine 537,5 miliona dinara, s tim da se ova sredstva svake godine uvećavaju za procenat ostvarene inflacije u odnosnoj godini. Zavod je tražio da se u naredne tri godine broj stalnih radnika u Zavodu uveća za 15. Krajem 1987. godine u Zavodu je bilo 12 radnika, od toga 11 stalno uposlenih i 1 pripravnik. Redakcija ECG je imala 27 članova i Savjet ECG 19 članova. Na izradi ECG bilo je angažovano nekoliko stotina saradnika.

Izvršno vijeće SR Crne Gore je 17. septembra 1987. godine zaključilo da je ovaj predlog sporazuma u skladu sa ranije postavljenim zahtjevima, ali da su finansije koje je Zavod tražio previsoke s obzirom na to da su tada iz republičkog budžeta finansirana još tri velika projekta: Enciklopedija Jugoslavije (II izdanje), Crnogorska bibliografija 1494-1994 i Istorija Crne Gore. Izvršno vijeće je zbog toga sugerisalo Skupštini SRCG da procijeni raspoložive mogućnosti i da se na osnovu toga izjasni o finansiranju ovog projekta.

Skupština SRCG je o ovoj temi raspravljala 24. septembra 1987. godine i konstatovala da su finansijske mogućnosti za finansiranje ECG i sličnih projekata veoma ograničene i da treba smanjiti režijske troškove za te izdatke na nivou Republike. Skupština je nastojala da se u izradu ECG uključi i CANU jer bi se na taj način smanjili troškovi izrade. Zbog toga je Skupština SR Crne Gore zaključila: 1. Da se u Republičkoj konferenciji Socijalističkog saveza radnog naroda Crne Gore (RK SSRN) do kraja oktobra 1987, uz učešće predstavnika odgovarajućih republičkih SIZ-ova, republičkih organa, CANU i Privredne komore Crne Gore, organizuje konsultativni sastanak, na kome bi se raspravila otvorena pitanja, a posebno politička opravdanost izdatka u određenom vremenskom periodu za ove namjene; 2. da organi SIZ-ova za nauku i kulturu zauzmu stavove o ovoj problematici i da ih iznesu na konsultativnom sastanku i 3: da Nacrt samoupravnog sporazuma razmotri Zakonodavno-pravna komisija i svoje mišljenje pripremi za ovaj sastanak. SIZ kulture je odložila izjašnjavanje o Nacrtu sporazuma jer u tom trenutku nije mogla da obezbijedi sredstva koja su tražena, dok je Izvršni odbor SIZ-a za naučne djelatnosti tražio da se u finansiranje projekta uključe i druge institucije.

Ipak, zaključak Skupštine SR Crne Gore da se organizuje rasprava u RK SSRN Crne Gore i da se CANU uključi u izradu ECG nije realizovan, a SIZ za naučne djelatnosti je po sugestijama Izvršnog vijeća produžila finansiranje Zavoda tokom 1987. godine i za rad Zavoda tokom prvih pet mjeseci 1988. godine dala akontaciju od 30 miliona dinara, ali je Izvršni odbor SIZ-a za naučne djelatnosti 27. VI 1988. godine donio odluku o prestanku finansiranja. Zavod je tako ostao bez ikakvih sredstva i nije imao novca ni za lične dohotke ni za rad na ECG. Zavod je za 1988. godinu tražio 332.566.000 dinara za lične dohotke stalno zaposlenih, za rad saradnika i za materijalne troškove. Zbog teške situacije u kojoj se našao Zavod, Izvršno vijeće

Skupštine SR Crne Gore je na šednici održanoj 13. X 1988. godine naredilo Republičkom komitetu za obrazovanje, kulturu i nauku da sa SIZ-om za naučne djelatnosti SRCG, SIZ-om kulture i Republičkim komitetom za finansije hitno obezbijedi sredstva za lične dohotke Leksikografskog zavoda za period jul-decembar 1988. i da se u cilju trajnog rješenja problema Leksikografskog zavoda obave konsultacije sa CANU, Univerzitetom „Veljko Vlahović“, SIZ-om za naučne djelatnosti, SIZ-om kulture i Republičkim sekretarijatom za finansije.³⁴

Republički komitet za obrazovanje, kulturu i nauku je sproveo ovo naređenje i obezbijedio sredstva za lične dohotke u Leksikografskom zavodu za period juli-decembar 1988. godine tako što je Izvršno vijeće dalo 40% neophodnih sredstva, SIZ za naučne djelatnosti 40% i SIZ kulture 20%. Komitet je sa predstavnicima institucija i zajednica raspravljao o temi koju je zadalo Izvršno vijeće. Sastanak je održan u Titogradu 9. decembra 1988. godine. Predloženo je da se redukuje aktivnost Leksikografskog zavoda, da se on pripoji CANU ili da njegovo cjelokupno finansiranje bude iz Republičkog budžeta, ali ni jedno od ovih rješenja nije dobilo podršku. Zaključeno je: 1. Učesnici sastanka nijesu dovodili u pitanje nastavak rada i izdavanje ECG, 2. Za finansiranje ovog posla potrebno je da sredstva obezbijede: Izvršno vijeće, SIZ za naučne djelatnosti i SIZ kulture, 3. Neophodno je inovirati raniji Nacrt sporazuma o finansiranju ECG u cilju što veće racionalizacije troškova i da se za to odmah formira radna grupa od predstavnika Leksikografskog zavoda, SIZ-a za naučne djelatnosti SRCG, SIZ-a kulture i Republičkog sekretarijata za finansije. Pripremu i potpisivanje sporazuma trebalo je završiti u što kraćem roku; i 4. Predloženo

³⁴ Republički komitet za obrazovanje, kulturu i nauku – Izvršnom vijeću Skupštine SR Crne Gore, 14. XII 1988, DACG, OROC, RKO, fascikla 14, 66; 13/1988.

je da Izvršno vijeće ažurira poslove oko potpisivanja sporazuma. Zbog smjene vlasti u januaru 1989. godine ove preporuke nijesu realizovane jer u političkom dešavanjima 1989. godine ECG nije bila na listi prioriteta.

Pored rada na Enciklopediji Crne Gore, Zavod je 1984. godine pokrenuo projekat: „Montenegrina-kulturna prošlost Crne Gore“, kojim su rukovodili Ratko Đurović i dr Pavle Mijović. U okviru projekta bilo je 6 potprojekata.³⁵ „Montenegrinu“ je finansirala SIZ za naučne djelatnosti SR Crne Gore.

Predviđeno je da se projekat završi nakon tri godine, ali su zbog finansijskih teškoća već nakon prve godine istraživanja na gotovo svim potprojektima obustavljena, i do 1987. godine samo je završen potprojekat „Obligaciono pravo u srednjovjekovnom Kotoru“, čiji je rukovodilac bila dr Nevenka Bogojević sa Pravnog fakulteta u Titogradu.

Za potprojekte „Valorizacija kulturnog nasljeđa“, „Istorija pozorišta“ i „Proučavanje literarne rukopisne građe“ od 1984. za ključno sa 1986. godinom potrošeno je 2.280.000 dinara. U okviru „Valorizacije kulturnog nasljeđa“ za tipologiju crkvenih spomenika Crne Gore izrađeno je 300 arhitektonskih osnova na bazi kojih se mogao pratiti razvoj svakog tipa sakralnog objekta. U okviru „Proučavanja literarne rukopisne građe“ u

³⁵ „Valorizacija kulturnog nasljeđa Crne Gore“ (nosilac posla: Leksikografski zavod, rukovodilac dr Pavle Mijović), „Obligaciono pravo u srednjovjekovnom Kotoru“ (nosilac posla: Leksikografski zavod, rukovodilac dr Nevenka Bogojević), „Proučavanje literarne rukopisne građe“ (nosilac projekta Leksikografski zavod, rukovodilac dr Radoslav Rotković), „Proučavanje i zaštita rijetke knjige i periodike“ (nosilac posla: Centralna narodna biblioteka „Đurađ Crnojević“), „Istorija pozorišta na tlu Crne Gore“ (nosilac projekta Leksikografski zavod, rukovodilac Sreten Perović) i „Etnološke odlike Crne Gore“ (sporazumno je ovaj potprojekat ustupljen CANU). Radoslav Rotković, Naučno-dokumentacioni centar, *Ovdje*, jun 1984, str. 4.

Biblioteci Male braće u Dubrovniku kopiran je prepis latinskih stihova kotorskog humaniste Ljudevita Paskovića, u Bogišićevom arhivu u Cavtatu kopirana su dva zbornika lirskih narodnih pjesama, u Arhivu JAZU u Zagrebu kopirani su Balovićev dramski spjev pod naslovom „Riječi Pisma“ (XVII vijek), dramski rukopisi Ivana Antuna Nenadića, registar Balovićevog arhiva, zbirka „Musarum Chorus“ Vica Zmajevića, koja je štampana u Rimu 1695. godine. U Zavodu za zaštitu spomenika kulture u Kotoru kopiran je rukopis hronike porodice Bolica pod naslovom „Bove d’oro“ Timoteja Cizile iz 1624. godine i „Peraška hronika“ Julija Balovića. Presnimljeno je nekoliko antologija, rukopisnih zaostavština, istražene biografije pojedinih ličnosti porijeklom iz Crne Gore, pronađen je značajan broj dokumenata kao i oko sto neobjavljenih pisama Petra I.

U okviru potprojekta „Istorija pozorišta na tlu Crne Gore“ 1985. godine održan je naučni skup u Risnu „Pozorište u Crnoj Gori do 1918. godine“, evidentirano je sve što je o pozorištu u Crnoj Gori pisano u listovima, časopisima i revijama. Obradena su sva gostovanja Crnogorskog narodnog pozorišta izvan Crne Gore i gostovanja drugih pozorišnih kuća u Crnoj Gori. Kao rezultat ovog istraživanja pojavile su se knjige „Darovi scene“ Sretena Perovića u dva toma i „Savremena drama i pozorište u Crnoj Gori“ koji su priredili Radoslav Rotković i Sreten Perović, a izdalo Sterijino pozorje u Novom Sadu 1987. godine. U ove tri knjige je objavljeno sve što je bilo značajno za crnogorsko pozorište nakon Drugog svjetskog rata.

U aprilu 1984. godine u okviru biblioteke „Montenegrina“ predstavljena je prva knjiga - zbornik dokumenata i legendi pod naslovom „Sazdanje Cetinja - izvori i legende“. Knjigu je priredio Radoslav Rotković. Promovisana je na Cetinju.³⁶ Promociji je prisustvovao predsjednik Predsjedništva SR Crne Gore

³⁶ „Sazdanje Cetinja“ svečano predstavljeno“, *Pobjeda*, 28. IV 1984, str. 7.

Marko Orlandić, a svečanost je otvorio Jovo Kapičić, narodni heroj i član Savjeta federacije. Kapičić je naveo da ova knjiga predstavlja most između Crne Gore XV i XX vijeka i istorijsku istinu na kojoj se temelji crnogorsko nacionalno biće. Govorili su recenzenti knjige dr Pavle Mijović i Marko Špadijer, direktor Zavoda Sreten Perović i autor.

Zavod je 1984. godine objavio knjigu „Vranjinske povelje“ koju je priredio Božidar Šekularac. Naredne 1985. godine objavljeni su: „Istorija o Crnoj Gori“ (mitropolita Vaslija Petrovića) i „Iskušenja na putu: po Crnogorskom primorju, Albaniji i Srbiji, 1610. godine“ (Marina Bice, preveo dr Nikola Vučković) u saradnji sa Arhivom Budve. Knjiga Sretena Perovića „Darovi scene I i II“ objavljena je 1986. godine i nagrađena je na nagradom SO Titograd „19. decembar“. Zavod je 1987. godine objavio knjigu Pavla Mijovića „Pradavne i davne kulture Crne Gore“.

Zavod je 1985. u Titogradu organizovao naučni skup „Crna Gora i Crnogorci u domaćim i stranim enciklopedijama“. Tokom rada Zavod je ostvario saradnju sa: CANU, Istorijskim institutom, Univerzitetom „Veljko Vlahović“, CNB iz Cetinja, Muzejima-Cetinje, Arhivom SRCG, arhivima u Budvi, Nikšiću, Kotoru i Herceg Novom, SIZ-om za kulturu, SANU, Arhivom SANU, Univerzitetskom bibliotekom u Beogradu, Narodnom bibliotekom SR Srbije, MANU, Univerzitetskom bibliotekom u Skoplju, Vojvođanskom akademijom nauka i umjetnosti, JAZU, Sveučilišnom bibliotekom u Zagrebu, JLZ, Arhivom SR Hrvatske, „Državnom založom“ iz Slovenije, Arhivom Dubrovnika, Arhivom Splita, Filozofskim fakultetom u Rijeci, Pozorišnim muzejom SR Srbije, Muzejom Matice sprske u Novom Sadu, Muzejom književnosti u Sarajevu i Američkim kulturnim centrom u Titogradu.

Leksikografski zavod je prihvatio da u Crnoj Gori bude nosilac projekta „Enciklopedija evropske kulture srednjeg vijeka“ čije su glavne redakcije bile u Berlinu i Varšavi. Za ovaj posao

je Savjet akademija SFRJ formirao Jugoslovenski nacionalni komitet koji je sačinio alfabetar od 900 jedinica za cijelu zemlju, a u ovom komitetu iz Crne Gore su bili dr Radoslav Rotković i dr Slavko Mijušković. Dr Pavle Mijović je bio član Naučnog vijeća ovog komiteta. Saradnja u oblasti enciklopedistike je ugovorena sa: Poljskom, DR Njemačkom, Bugarskom, Čehoslovačkom, SSSR, Francuskom, SR Njemačkom i Švedskom, a pregovori su vođeni sa Turskom, Austrijom i Italijom.

Leksikografski zavod je praktično prestao da radi 1989. godine, jer nije dobijao novac od SIZ-a za naučne djelatnosti.³⁷ Potom se ujedinio sa kompanijom „Monteks“, ali ni to nije omogućilo rad. Sreten Perović je naveo da je nakon promjene vlasti 1989. godine Zavod označen kao leglo crnogorskog nacionalizma i da je zbog toga Skupština Republike Crne Gore u anti crnogorskoj euforiji 29. juna 1991. godine donijela Zakon o prestanku rada Leksikografskog zavoda.³⁸ Članom 2 ovog Zakona poslovi iz djelokruga Leksikografskog zavoda su prenešeni na CANU i nakon ukidanja Zavoda Opšti alfabetar ECG je predat CANU.

Iako su čelnici Leksikografskog zavoda Crne Gore krivili crnogorsku vlast i prije i poslije 1989. za neuspjeh izrade ECG, odgovornost pripada i njima, jer je crnogorska vlast od 1980. do 1989. godine u kontinuitetu finansirala rad Zavoda. Visina tih sredstava nije bila u skladu sa zahtjevima Zavoda, ali su svi radnici Zavoda do 1988. godine primali plate, dobijali novac za sve projekte a vlast je Zavodu napravila i posebnu zgradu. To su bili dovoljni uslovi da se bar Opšti alfabetar ECG usaglasa do 1989. godine i da se bar napiše jedan od predviđenih sedam tomova, ali Zavod u tome nije uspio. Zavod je novac trošio na projekat „Montenegrina“ i potprojekte u okviru njega, koji su nesumnjivo

³⁷ „Crna Gora ni u XXI vijeku nema nacionalnu enciklopediju“, *Vijesti*, 24. IV 2011, str. 8.

³⁸ Isto.

bili značajni, ali je nesumnjivo i to da je ECG bila značajnija od ovog projekta. Pored toga, direktor, urednici odjeljenja i saradnici Zavoda su koristili projekat „Montenegrina“ da afirmiraju svoja profesionalna interesovanja. Teško da je slučajnost to što je Sreten Perović, po pozivu pozorišni kritičar, u okviru „Montenegrine“ pokrenuo projekat za izučavanje pozorišne djelatnosti u Crnoj Gori. Zavod je organizovao naučni skup o pozorištu i finansirao izdavanje dvotomne knjige Perovića o pozorištu. Radoslav Rotković je za svoj projekat „Proučavanja literarne rukopisne građe“ dokumentaciju skupljao od Zagreba do Dubrovnika. Zavod je trošio novac i na druga izdanja, iako se važnost tih knjiga ne može porediti sa važnošću ECG. Ovo su dokazi da su lični i prijateljski interesi nekad bili iznad ECG.

Istina je da je nakon 1989. godine Zavod bio označen kao uporište crnogorskog nacionalizma i protiv njegovih članova je vođena prljava medijska kampanja od idejnih saveznika novog režima. Tako su, na primjer, tokom 1989. i 1990. godine Ilija Lakušić, Gojko Čelebić, Novak Kilibarda, Miodrag Ćupić, Želidrag Nikčević i Radimir Uljarević u nekoliko medijskih nastupa Zavod označili kao bastion stare vlasti i separatizma i tražili su smjenu Sretena Perovića.³⁹ Dopisnik „Politike“ iz Crne Gore Goran Rakočević je pozvao na ukidanje Leksikografskog zavoda. Zavod je za novu vlast koja je težila bližim vezama sa Srbijom i srpskom nacijom bio previše crnogorski orijentisan. Osim toga, ovoj vlasti ECG nije bila među prioritetima. No, to nije bio jedini razlog za ukidanje Zavoda. Već tokom 1988. godine vlast koja je bila naklonjena rukovodstvu Zavoda je tražila trajno rješenje, uključujući i pripajanje Zavoda CANU.

³⁹ Vidi: „Aktuelna pitanja kulture u Crnoj Gori“, *Ovdje*, broj 238, mart 1989; Novak Kilibarda, „Koristan potez“, *Pobjeda*, 4. XI 1989, str. 2; Miodrag Ćupić, „Konačno su skinuli maske“, *Pobjeda*, 7. XI 1989, str. 12; Želidrag Nikčević, „Tupili, tupili pa istupili“, *Pobjeda*, 25. XI 1989, str. 9; i Radimir Uljarević, „Da li je lažiran II svjetski rat“, *Ovdje*, 3. VII 1990, broj 256, str. 5.

S druge strane, predstavnici Zavoda su se zaista zalagali za otpor politici Slobodana Miloševića i njegovih saveznika u Crnoj Gori, borili se za ravnopravnost i čast Crne Gore i crnogorske nacije, ali su skorije ocjene o njihovom vječito čistom crnogorstvu i disidenstvu netačne.

Vlast koja je osnovala Leksikografski zavod, finansirala njegovu djelatnost i organizovala izradu ECG, uložila je dosta truda i sredstava da ovaj projekat zaživi. Ona nije obezbijedila idealne uslove, ali je sigurno stvorila dovoljan ambijent za rad. Imala je nepopustljive ideološke uslove, predrasude i promašaje, ali je, i pored toga, ovom poslu prišla ozbiljno i trudila se da u idejnim i saznavnim postavkama ECG bude odraz profesionalnosti. ECG je trebalo da promovise crnogorski identitet, ali bez radikalizma i nacionalističkih ispada. Ta vlast je ukazala povjerenje i dala šansu svima koji su u Crnoj Gori mogli da doprinesu izradi ECG, ali su se mnogi pokazali kao nedovoljno ozbiljni i nedovoljno kompetentni partneri u ovom poslu.